

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2019-1-63-3>
УДК 631(477)

Гордієнко В.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри суб'єктів господарювання
та страхування,
Університет митної справи та фінансів

Шевченко Н.І.

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління
та митного адміністрування,
Університет митної справи та фінансів

Шевченко Д.О.

магістр,
Університет митної справи та фінансів

**Gordienko Vladimir, Shevchenko Natalia,
Shevchenko Daria**

University of Customs and Finance

SWOT-АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

SWOT-ANALYSIS OF THE PROSPECTS FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті розглянуто можливості розвитку агропромислового комплексу в умовах фінансової кризи України, яка охопила практично всі галузі діяльності держави. Останнім часом у суспільстві сформувалася думка, що в нинішній соціально-економічній ситуації лише агропромисловий комплекс в змозі за відносно невисоких витрат забезпечувати стабільне зростання ВВП. Проведено SWOT-аналіз перспектив розвитку агросектору України. Зростання виробництва продукції рослинництва здійснювалося за рахунок збільшення кількості мінеральних добрив (у поживних речовинах), внесених на 1 га. Але така стратегія на майбутнє досить проблематична в ситуації, що склалася у машинобудівній і хімічній промисловості України, для сільського господарства. Доведено, що така стратегія – це відмова від прерогативи виробництва продукції з високою доданою вартістю на користь сировини. Проведені дослідження дали змогу зробити висновок, що розвиток АПК не може бути локомотивом економіки держави, а зростання обсягів експорту аграрної продукції не слід ставити за пріоритетний напрям діяльності уряду України.

Ключові слова: агропромисловий комплекс (АПК), чинники, галузь промисловості, SWOT-аналіз, стратегія, структура виробництва, ВВП, експорт, імпорт, економіко-математична модель (ЕММ).

В статье рассмотрены возможности развития агропромышленного комплекса в условиях финансового кризиса Украины, охватившего практически все отрасли производства. В последнее время в обществе сформировалась мысль, что в существующей социально-экономической ситуации только агропромышленный комплекс в состоянии при относительно невысоких затратах обеспечивать рост ВВП. Проведен SWOT-анализ перспектив развития агропромышленного комплекса Украины. Рост производства продукции растениеводства осуществлялся за счет увеличения количества минеральных удобрений (в питательных веществах) внесенных на 1 га. Но такая стратегия в будущем весьма проблематична для сельского хозяйства в ситуации падения производства продукции машиностроительной и химической отраслей Украины. Доказано, что такая стратегия – это отказ от прерогативы производства продукции с высокой добавленной стоимостью в пользу сырья. Проведенные исследования

позволили сделать вывод, что развитие АПК не может быть локомотивом экономики государства, а рост объемов экспорта аграрной продукции не следует определять как приоритетное направление деятельности правительства Украины.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс (АПК), факторы, отрасль промышленности, SWOT-анализ, стратегия, структура производства, ВВП, экспорт, импорт, сальдо, экономико-математическая модель (ЭММ).

The article discusses the possibilities for the development of the agro-industrial complex in the conditions of the financial crisis of Ukraine, which has covered almost all industries. Recently, an idea has been formed in society that, in the existing socio-economic situation, only the agro-industrial complex can ensure GDP growth at relatively low costs. A SWOT analysis of the prospects for the development of the agro-industrial complex of Ukraine was carried out. Proved - this strategy is the rejection of the prerogative of the production of products with high added value in favor of raw materials. The growth of crop production was carried out by increasing the amount of mineral fertilizers (in nutrients) applied per 1 ha. But such a strategy for the future is very problematic in the current situation in the production of products of the engineering and chemical industries of Ukraine for agriculture. It has been proven that such a strategy is the rejection of the prerogative of the production of high value added products in favor of raw materials. The SWOT analysis involves establishing positive and negative impacts in the internal and external environment on the outlook for the strategy. In our study - these are the opportunities for the development of the agro-industrial complex. Factors of the internal environment that provide the developed countries with high efficiency of agroindustrial complex: area, natural and climatic conditions (availability of sufficient freshwater resources, average annual temperatures, precipitation, availability of fertile land, etc., production of the final agricultural products (with high added value), developed chemical and machine building industry, volume of direct investments. The analysis of changes in the indices of crop and livestock production allowed us to conclude that the development of agriculture took place in the direction of the production of intermediate products with a lower added value and with the orientation of the agroindustrial complex for its export. Moreover, the index of plant growing was most influenced by the growth of sunflower seeds production (at 5,3 times), which in future will lead to the depletion of land under sowing crops. The fall of the livestock production indexes since 1990 has been confirmed by a sharp drop in the number of cattle in 6.7 times and in pigs by 3 times. It is impossible to wait for the growth of livestock production in this situation. Summarizing the results of a systematic study of agroindustrial complexes with the help of SWOT analysis, it can be stated that a positive agricultural grain yield of grain and legume crops in Ukraine will not be maintained. In the best case, if weather conditions are favorable (in particular rainfall) production is stabilized at the achieved level. Instead, in order to increase the efficiency of agroindustrial complexes, firstly, it is necessary to renew livestock production, production of chemical industry products and machinery for agriculture, to develop processing and domestic consumption. And with regard to the advice that calls for us to become an agrarian superpower, we need to point out that in fact developed countries acted in the opposite way. The share of agribusiness in GDP is traditionally lower for countries with more developed economies. For developed economies such as the United States and Germany, 1% of agriculture is in GDP, it is possible to conclude that the development of agro-industrial complex can not be the locomotive of the state's economy, and the growth of exports of agrarian products should not be put into the priority direction of the Government of Ukraine.

Key words: agrarian - industrial complex (AIC), factors, industry, SWOT - analysis, strategy, production structure, GDP, export, import, balance, economic-mathematical model (EMM).

Постановка проблеми. В українському суспільстві існує думка, що за рахунок розвитку АПК можливе подолання спаду економіки. Таку ж економічну політику рекомендують Україні й західні політики. Так, Надзвичайний і Повноважний посол США в Україні (2013–2016 рр.) Джеффри Пайетт висловився про потенціал України: «Україна – один із найбільших виробників сільгосппродукції у світі, вона повинна стати

сільськогосподарською супердержавою» [1]. Фактично така економічна політика – це відмова від прерогативи виробництва продукції машинобудування (яка була основною до 1991р.) на користь сировини. Ця стратегія не нова, вона з'явилася на початку 90-х років. Її реалізація призвела до падіння ВВП із 1990 по 2017 р. більш ніж у два рази [2]. Адже сировинні ринки не мають перспективи, аграрний комплекс не може бути локомотивом еконо-

міки держави, тому зростання обсягів експорту сільгосппродукції не слід ставити за пріоритетну мету діяльності уряду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу структури економіки на її ефективність знаходять відображення у наукових працях В. Симоненка [2], М. Азарова [3], Л. Федулової [4], М. Меламеда [5] та ін. Але варто зазначити, що у цих дослідженнях системно не аналізувалися чинники, які визначають рівень розвитку АПК та структурні зміни економіки в провідних країнах світу. У вказаних працях майже не застосовувалися економіко-математичні методи, за допомогою яких можна отримати кількісний зв'язок чинників, що впливають на галузеве виробництво продукції. Це унеможливило однозначно і правильно оцінити чинники, які впливають на ефективність АПК і взагалі на соціально-економічний розвиток держави.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних положень та методичних підходів до державної структурно-інноваційної політики щодо створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво, здатного до саморозвитку промислового комплексу України.

Виклад основного матеріалу. Проведення SWOT-аналізу передбачає встановлення позитивного і негативного впливу у внутрішньому і зовнішньому середовищі на перспективи стратегії. Предметом нашого дослідження є розгляд можливостей розвитку агропромислового комплексу. До чинників внутрішнього середовища, які забезпечують розвиненим країнам світу високу ефективність АПК, належать:

- площа країни;
- природно-кліматичні умови (наявність достатніх прісноводних ресурсів, середньорічні температури, кількість опадів, наявність родючої землі тощо);
- виробництво кінцевої продукції АПК (із високою доданою вартістю);
- розвинена хімічна промисловість;
- прямі інвестиції;
- розвинена машинобудівна промисловість.

Україна має хороші можливості для розвитку сільського господарства. Площа України – 603,7 тис. км². Близько 56% усієї території країни – це орні землі, а більшість із них – славетні українські чорноземи. Такі умови дають змогу повністю забезпечити населення основними видами продовольства (рис. 1).

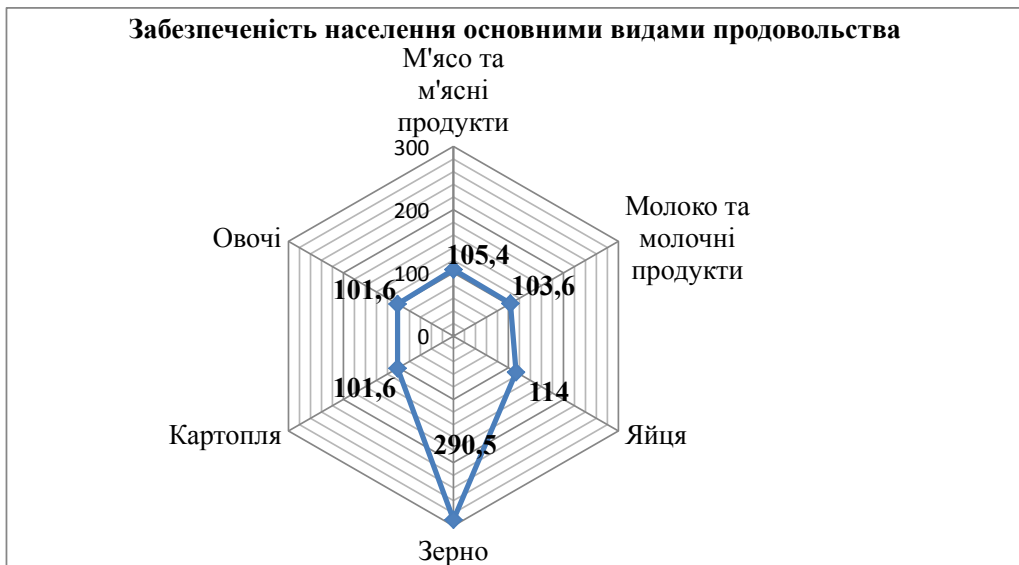

Рис. 1. Забезпеченість населення основними видами продовольства [6]

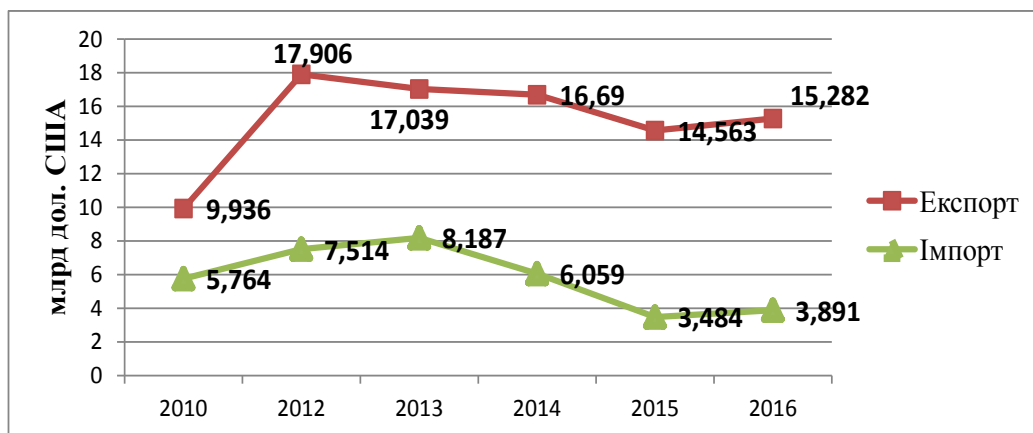

Рис. 2. Динаміка експорту та імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, млрд. дол. США

Забезпеченість населення основними видами продовольства зумовила позитивне торговельне сальдо сільськогосподарської та продовольчої продукції (рис. 2).

У 2016 р. Україна експортувала аграрної продукції на \$15,3 млрд. Головні покупці продукції українського АПК – Європа, Індія та Єгипет. Для прогнозування стану українського АПК необхідно розглянути всі елементи та їх взаємозв'язки, що впливають на його подальший розвиток. Слід констатувати: з 1990 р. індекси виробництва продукції

рослинництва і тваринництва змінювалися у протилежних напрямках (рис. 3).

Аналізуючи зміну індексів виробництва продукції рослинництва і тваринництва, можна зробити висновок, що розвиток сільського господарства відбувався в напрямі виробництва проміжної продукції з меншою доданою вартістю та з орієнтацією АПК на її експорт. Причому на індекс рослинництва найбільше вплинуло зростання обсягів виробництва соняшнику (у 5,3 рази), що в подальшому призведе до виснаження землі під посівні

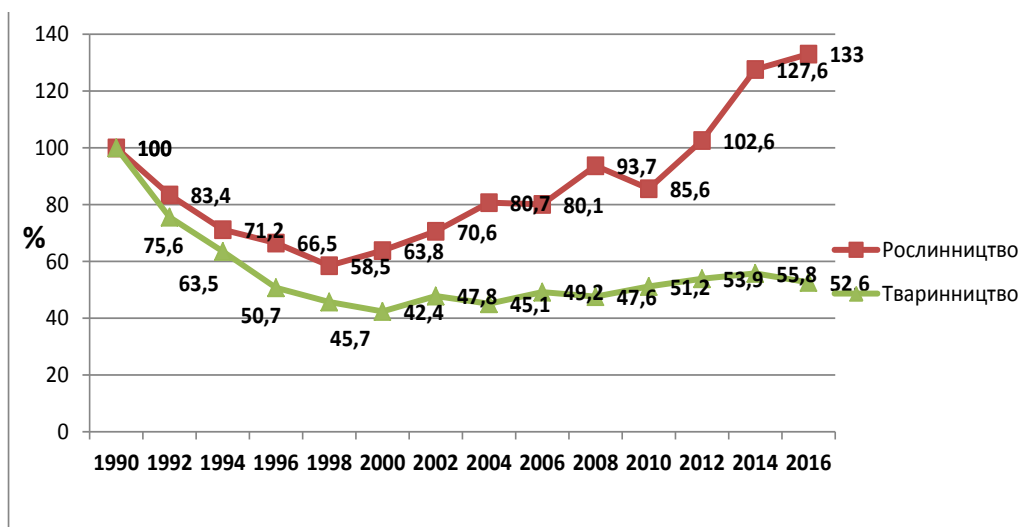

Рис. 3. Індекси виробництва продукції рослинництва і тваринництва, % [6]

культури. Падіння індексів виробництва продукції тваринництва з 1990 р. підтверджується й різким падінням кількості поголів'я великої рогатої худоби – у 6,7 рази, свиней – у три рази. Чекати зростання виробництва продукції тваринництва у цій ситуації не доводиться, хоча можна чекати її подальшого падіння.

Для встановлення причини зростання виробництва продукції рослинництва нами було запропоновано гіпотезу, що на показник, можливо, вплинули такі чинники, як кількість внесених добрив на 1 га та прямі інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство. Перевірку гіпотези ми здійснили за допомогою побудови ЕММ. Для побудови залежності врожайності зернових та зернобобових культур від кількості внесених мінеральних добрив (у поживних речовинах) та прямих інвестицій у сільське, лісове та рибне

господарство було застосовано кореляційно-регресійний аналіз. Для побудови ЕММ були зібрані попередні статистичні дані взаємозалежних показників. Їх джерелом були статистичні збірники Державної служби статистики України [6] (інформацію для побудови моделей наведено в табл. 1).

Просторові ряди на відміну від динамічних дають можливість вивчати не розвиток процесу в динаміці, а кількісний вплив фактора X на показник Y. Табличний процесор Excel пропонує функцію, яка знаходить значення оцінок параметрів залежності за методом найменших квадратів. За допомогою табличного процесора Excel була отримана така модель залежності урожайності зернових та зернобобових культур від кількості внесених мінеральних добрив (у поживних речовинах) (рис. 4).

Таблиця 1

Статистичні дані взаємозалежних показників

Рік	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Внесено мінеральних добрив на 1 га, кг	60	72	84	92	97	100	98	110
Урожайність культур зернових та зернобобових, центнерів з 1 га	19,4	26	26,9	31,2	39,9	43,7	41,1	46,1
Прямі інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство, млн. дол. США	-	-	680	736	728,4	776,9	617	502,2

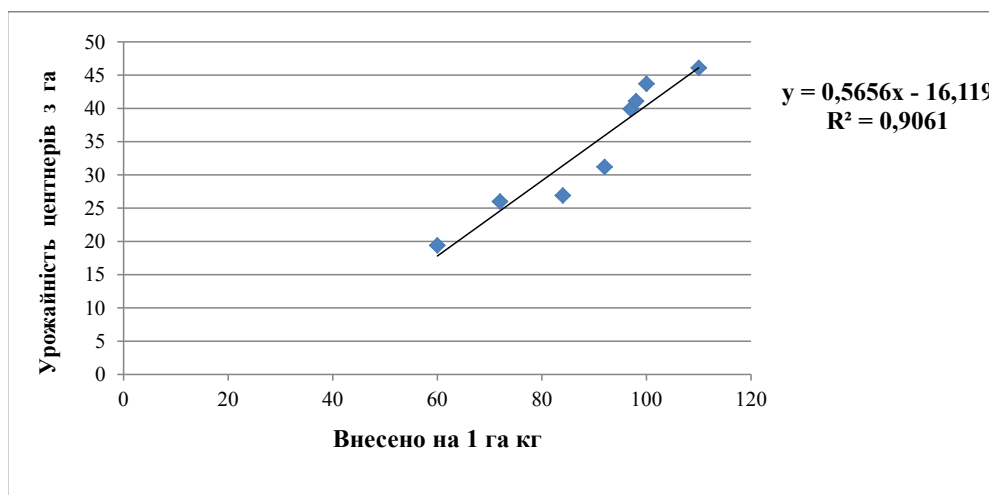

Рис. 4. Модель залежності врожайності зернових та зернобобових культур від кількості внесених мінеральних добрив (у поживних речовинах)

Аналізуючи отримані статистичні оцінки ЕММ (рис. 4.) можна констатувати таке: врожайність зернових та зернобобових культур на 90,6% ($R^2=0,9061$) залежить від мінеральних добрив (у поживних речовинах), внесених на 1 га, – модель адекватна, коефіцієнти регресії значимі. Отже, зростання виробництва продукції рослинництва здійснювалося за рахунок збільшення кількості мінеральних добрив (у поживних речовинах), внесених на 1 га. Але така стратегія на майбутнє досить проблематична в ситуації, що склалася у виробництві продукції хімічної промисловості України для сільського господарства (табл. 2) [6].

Таблиця 2

Виробництво продукції хімічної промисловості України для сільського господарства

Рік	2012	2013	2014	2015	2016
Сечовина, тис. т N	1800	1355	997	984	945
Нітрат амонію, тис. т N	870	772	534	361	485

За період дослідження виробництво сечовини зменшилось в 1,9 рази, а нітрату амонію – у 1,8 рази. І цей тренд у перспективі буде зберігатися, оскільки сировиною для

виробництва добрив є природний газ. Ціна природного газу збільшується пропорційно ціні на нафту (за останній час вона збільшилася майже у два рази), що призводить до збитковості виробництва добрив і закриття підприємств. Так, у 2018 р. закрилися ПО «Азот» і Одеський припортовий завод.

Модель залежності врожайності зернових та зернобобових культур від прямих інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство наведено на рис. 5.

Аналізуючи отримані статистичні оцінки ЕММ (рис. 5), можна констатувати: прямі інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство не впливали на врожайність зернових та зернобобових культур ($R^2=0,1325$) – модель не адекватна, коефіцієнти регресії незначимі. Отримані результати можливо пояснити тільки незначним рівнем прямих інвестицій, які й не могли вплинути на врожайність зернових та зернобобових культур, тим більше що за період дослідження вони зменшилися у 1,35 рази.

До інших чинників, які матимуть негативний вплив на врожайність рослинної продукції, слід віднести падіння виробництва тракторів із 1990 по 2010 р. у 70 разів. Із 2010 до 2012 р. їх виробництво збільшилося лише у 3,5 рази і в подальшому практично не змінювалося. Нині воно становить 4–5 тис. тракторів на рік (рис. 6).

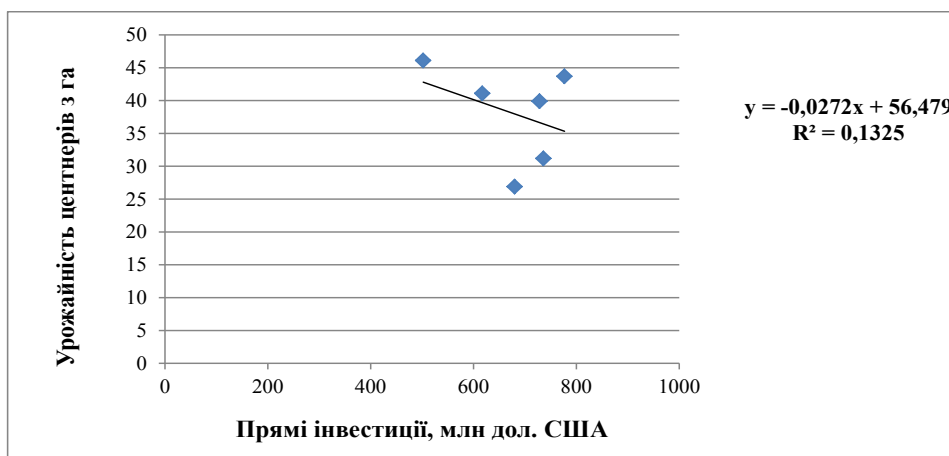

Рис. 5. Модель залежності врожайності зернових та зернобобових культур від прямих інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство

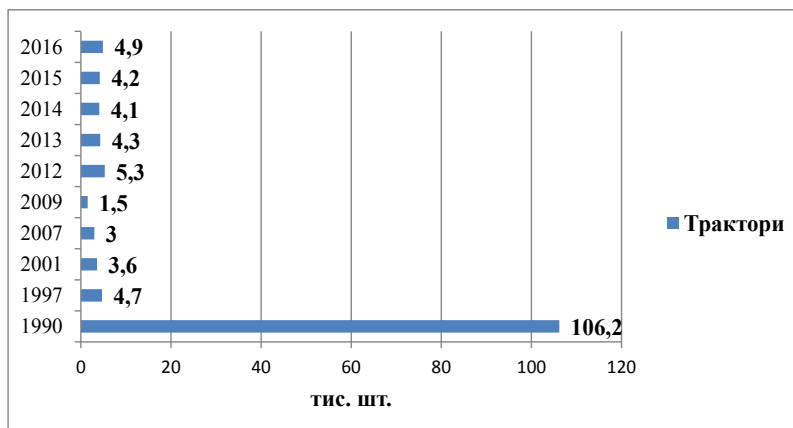

Рис. 6. Виробництво тракторів

На думку експертів, потреба АПК у тракторах у 10 разів більша [7]. Частково ця потреба задовольняється за рахунок дорогої імпоротної техніки. Отже, продаємо сировину, а купуємо високотехнологічну продукцію з високою доданою вартістю.

Слід також констатувати падіння за останні п'ять років виробництва плугів у 5,5 рази та енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах у 1,3 рази.

Чинники, які забезпечують ефективність АПК України, наведено в табл. 3.

Системний аналіз чинників доводить проблемність можливостей для ефективного розвитку АПК України.

Тож зробимо припущення: Україна попри все стає аграрною супердержавою. Чи забезпечить АПК соціально-економічний розвиток держави? Двадцятка розвинутих країн світу – це країни, ВВП яких перевищує 1 трлн. дол. США, що приблизно у 10 разів більше, ніж зараз в Україні. Виникає питання: як ці країни досягли такого рівня? Для цього слід дослідити і порівняти макроструктури економік провідних країн і України. Макроструктури країн світу досліджуються за сегментами «промисловість», «сільське господарство», «послуги». Порівняльний аналіз макроструктури економіки України і США представлено на рис. 7 [8].

Таблиця 3

Чинники, які забезпечують ефективність АПК

№	Чинник	Наявність чинників
1.	Площа	+
2.	Природно-кліматичні умови (наявність достатніх прісноводних ресурсів, середньорічні температури, кількість опадів, наявність родючої землі)	+
3.	Забезпеченість населення основними видами продовольства	+
4.	Чиста продукція без ГМО	+
5.	Виробництво кінцевої продукції АПК (із високою доданою вартістю)	–
6.	Розвинена хімічна промисловість	–
7.	Прямі інвестиції	–
8.	Розвинена машинобудівна промисловість	–
9.	Діапазон енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах	–

+ чинник в наявності;

– чинник був у наявності раніше.

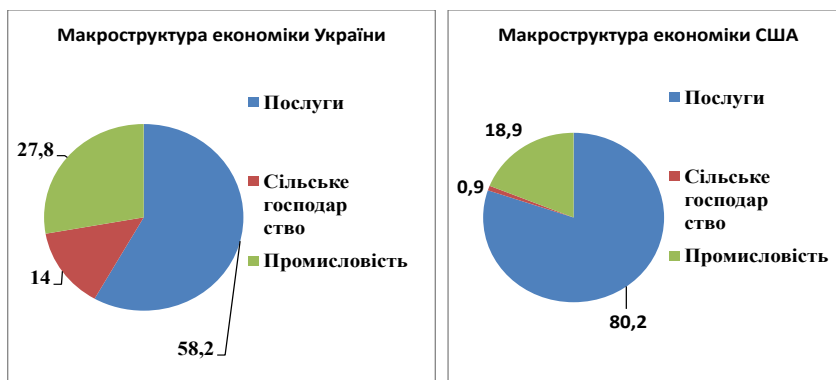

Рис. 7. Порівняльний аналіз макроструктури економіки України і США

У макроструктурі провідних країн частка АПК становить близько 1%. Таким чином, їх високий соціально-економічний рівень досягнуто не за рахунок розвитку АПК. У світі у цілому цей показник становить близько 3%, а в країнах ЄС – 1,6%.

Сьогодні в Україні АПК забезпечує 14% ВВП країни і приносить більше третини доходів від експорту. По суті, зараз АПК є тією частиною нашої економіки, яка постачає найбільше валютних надходжень на внутрішній ринок. Агротренд нині такий, що через декілька років частка сільськогосподарської продукції зросте до рівня 15–17% ВВП. Але слід зазначити, що така висока частка продукції АПК характерна для дуже бідних країн [8].

Тенденції економіки провідних країн світу вказують, що галузі матеріального виробництва, тобто галузі, де виготовляються матеріально-речові вироби, становили лише третину ВВП. А галузі, що забезпечують різноманітні види послуг, включаючи торгівлю, фінансово-банківські, транспортні, комунікаційні, комунальні та ін., підвищили свою частку до 70%. Феномен сфери послуг – це явище суспільства, яке вступило в постіндустріальну еру свого розвитку, коли роль людського чинника багаторазово зростає й усе більшого значення набуває обслуговування людини, від здоров'я, освіти і креативності якої залежить науковий потенціал країни. Це стало вирішальним аргументом у суперечках держав за лідер-

ство в сучасному світі. Проведені нами дослідження показали, що зростання частки послуг у макроструктурі економіки суттєво впливає на зростання ВВП (близько 60% зростання функції пояснюється впливом структури) [9].

Результат проведених досліджень було представлено у вигляді таблиці SWOT-аналізу перспектив розвитку АПК України (табл. 4).

Висновки. Підбиваючи підсумки системного дослідження АПК за допомогою SWOT-аналізу, можна констатувати, що позитивний агротренд урожайності зернових та зернобобових культур в Україні не збережеться. У кращому разі, якщо будуть сприятливі погодні умови (зокрема, кількість опадів), виробництво стабілізується на досягнутому рівні. Натомість для підвищення ефективності АПК, по-перше, потрібно поновити тваринництво, виробництво продукції хімічної промисловості та машинобудування для сільського господарства, розвивати переробну промисловість та внутрішнє споживання.

А стосовно порад, в яких нас закликають стати аграрною супердержавою, потрібно вказати на те, що насправді розвинені країни діяли якраз протилежним чином. Частка сільського господарства у ВВП традиційно нижча для країн із більш розвинутою економікою. Для розвинених економік, таких як США і Німеччина, характерним є внесок сільського господарства у ВВП у розмірі 1%, тому можна зробити висновок, що розвиток

АПК не може бути локомотивом економіки держави, а зростання обсягів експорту аграрної продукції не слід ставити за пріоритетний напрям діяльності уряду України.

Таблиця 4

SWOT-аналіз перспектив розвитку АПК

Середовище	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє	1. Площа.	1. Падіння кількості голів великої рогатої худоби у 6,7 рази і свиней – у три рази.
	2. Природно-кліматичні умови.	2 Падіння виробництва продукції хімічної промисловості України для сільського господарства.
	3. Забезпеченість населення основними видами продовольства.	3. Падіння виробництва машинобудівної промисловості України для сільського господарства.
	4. Динаміка експорту сільськогосподарської продукції	4. Падіння переробки продукції АПК і внутрішнього споживання.
		5. Тренд розвитку сільського господарства у напрямі виробництва проміжної продукції з меншою доданою вартістю і з орієнтацією АПК на її експорт.
		6. Тренд розвитку сільського господарства у напрямі виробництва соняшнику (зростання у 5,3 рази).
		7. Падіння енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах у 1,3 рази
Зовнішнє	1. Попит на продукцію рослинництва.	1. Незначний рівень прямих інвестицій
	2. Попит на чисту продукцію	2. Замалі квоти до країн ЄС.
		3. Невідповідність продукції АПК стандартам ЄС

Список використаних джерел:

1. Пайетт: Україна повинна стати сільськогосподарською супердержавою. *Сьогодні*. 2016. 24 лютого. URL : <https://ukr.segodnya.ua/economics/business/payett-ukraina-dolzha-stat-selsko-hozyaystvennym-supergosudarstvom-694357.html>.
2. Симоненко В.К. П'ятилетка крутого піку. Економічні есе. Київ : Доверіє, 2016. 327 с.
3. Азаров Н. О бедной экономике замолвите слово. *Економіст*. 2008. № 7. С. 18–21.
4. Федулова Л. Тенденції розвитку високотехнологічного сектору економіки України. *Економіст*. 2009. № 1. С. 32–36.
5. Меламед М. Відтворювальна структура ВВП та її вплив на економічний розвиток України. *Вісник НБУ*. 2005. № 12. С. 8–17.
6. Державна служба статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.
7. Грицишин М., Перепелиця Н. Ринок тракторів в Україні. *Пропозиція. Спецвипуск. Сучасна техніка для сучасного аграрія*. 2017. С. 4–6.
8. ВВП по секторам економіки. URL : http://www.yestravel.ru/world/economy/gdp_composition_by_sector/.
9. Гордієнко В.О. Проблеми структурної перебудови економіки України. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. фін. акад., 2012. 200 с.